

ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ ІНФОРМАТИЗАЦІЇ УПРАВЛІННЯ НАВЧАЛЬНО-ВИХОВНИМ ПРОЦЕСОМ

Теоретичні аспекти управління ВНЗ були предметом дослідження багатьох вчених. Теоретичні основи управління соціальними системами досліджено відомими вченими в цій галузі: В.Г. Афанасьєвим, А.І. Бергом, І.В. Блаубергом, В.М. Глушковым, Г.М. Добровим, М.В. Мілосом, В.І. Терещенко, А.Файолам, Г.В. Щокіним, Е.Г. Юдіним та ін. Ними розроблено функції управління соціальними системами, розкрито їх специфіку, об'єктивний взаємозв'язок і взаємозумовленість.

Проблеми управління в Україні, досліджують учені В.М. Беґей, В.І.Бондар, Л.І. Даниленко, Г.А. Дмитренко, І.П. Жерносок, Г.В.Сльнікова, В.І. Маслов, В.В. Олійник, Н.М. Островерхова, В.Ф. Паламарчук, В.С. Пikelьна та ін. Їхні наукові праці охоплюють широкий спектр проблем управління сучасним закладом освіти, – наукові підходи, принципи, зміст, методи і форми управління, ефективність управлінської діяльності керівника, організація та управління навчально-виховним процесом (НВП).

Водночас кількість публікацій, присвячених питанням інформатизації управління навчально-виховним процесом у вищих навчальних закладах III – IV рівнів акредитації слід визнати недостатнім.

Теоретичні і методологічні проблеми інформатизації управління, мета і завдання дослідження детермінують необхідність аналізу "управління", як виду діяльності керівника вищого навчального закладу. У найширшому філософському розумінні "управління" – це "елементарна функція організованих систем різної природи (біологічних, соціальних, технічних), яка забезпечує збереження їх певної структури, підтримку режиму діяльності, реалізацію програми, мети діяльності" [4, с.704].

Водночас поняття "управління" розглядають у науковій літературі в трьох аспектах. Відповідно до першого аспекту, "управління" визначають як вид продуктивної діяльності людини. Другий аспект розгляду визначає "управління" як цілеспрямований вплив однієї системи на іншу та зміну останньої внаслідок цього впливу. Відповідно до третього аспекту "управління" – взаємодія суб'єктів управлінської діяльності. Нами було досліджено інформатизацію управління навчально-виховним процесом у вищому навчальному закладі (ВНЗ) з урахуванням усіх цих аспектів.

Одну із функцій управління, що характеризує вплив суб'єкта управління на людей, багато авторів визначають як керівництво, або менеджмент. Термін "менеджмент" в англійській мові має кілька значень, а саме: спосіб або манера поведінки з людьми; мистецтво управління; специфічні здібності й адміністративні навички; орган управління; адміністративна одиниця тощо.

Поступовий розвиток суспільства поставив перед управлінською наукою завдання створити теорію і практику стратегічного менеджменту на основі вітчизняних розробок. Головними завданнями на етапі створення такої теорії є виявлення функціонально взаємопов'язаних великомасштабних соціальних об'єктів і визначення основоположних загальних принципів системного управління цими об'єктами. Як було зазначено раніше, сферу освіти відносять до великомасштабних соціальних об'єктів стратегічного менеджменту, що охоплює освітні заклади різних типів, а також органи управління ними. Природний взаємозв'язок і взаємний вплив між ними визначає конкурентний характер, що загострюється під час перехідних і кризових ситуацій. Неприпустимість штучних експериментів із середовищем залишає можливість аналізу суспільних процесів – шляхом аналізу їхніх моделей як загально визначеного джерела ідей, думок, пропозицій й висновків.

Світова суспільна думка знає два протилежні за змістом підходи до аналізу суспільних процесів. Різноманітність методів аналізу суспільних процесів існує в рамках цих двох напрямів суспільної думки. Першим вважають результат свідомої творчої праці людей – продукування й накопичення штучної інформації (тут модель – це проєкт). Другий напрям ідентифікує суспільство як відкриту систему, що розвивається шляхом самоорганізації (тут модель є тільки інструментом пізнання).

Водночас сучасне суспільне мислення прогнозує результати розрахунків – розуміння суспільних процесів приходить через числові співвідношення. Саме менеджмент засвідчує первинність людського фактора в ефективному управлінні. Першим і найважливішим принципом педагогічного менеджменту є принцип конкретного цілепокладання як основи планування, організації й контролю – основи змісту всієї діяльності менеджера будь-якого рівня управління. Порушення даного принципу на практиці приносить управлінню навчально-виховним процесом у вищому навчальному закладі соціальну й педагогічну шкоду.

Принцип цілеспрямованості управління відображає вимоги, реалізація яких вимагає ставити цілі з урахуванням їх раціональності, реальності, соціальної значущості й перспективності. Невизначеність та ускладненість сформульованої цілі НВП вже на початковому етапі управління ним є дезорганізаційним фактором, який не дозволяє досягти її. Перспективність і соціальна значущість обраної цілі відображає неперервний характер поступового руху, функціонування ВНЗ як складної соціальної системи. Дослідники додержуються думки, що концепція цілепокладання у педагогічній науці розроблена недостатньо, хоч до цієї проблеми звертаються у своїх дослідженнях багато вчених, починаючи з основоположника цільового управління – Аристотеля. Він зазначив, що благо за всіх обставин залежить від додержання двох умов: одна з них – правильне з'ясування завдання й кінцевої мети всякого роду діяльності, друга – відшукування всякого роду засобів, що ведуть до кінцевої мети.

Принцип кооперації й розподілення в управлінні відображає вимогу до управлінської діяльності керівника будь-якого рівня. Нераціональним, на наш погляд, є прагнення керівника ВНЗ все робити самому: складати план роботи; організувати його виконання; контролювати й координувати діяльність усіх виконавців, що знижує ініціативу й творчість виконавця. Колективна творчість і колективний розум науково-педагогічного колективу дозволяють керівнику реалізувати це важливе положення. Це є актуальним аспектом під час визначення мети управління НВП у ВНЗ в епоху переходу до реальної свободи особистості в суспільстві.

В основі педагогічного менеджменту лежать принципи теорії наукового управління, досягнення психології, соціології, педагогіки інших наук. Важливими поняттями теорії й практики педагогічного менеджменту є принцип й функція, що відображають основний зміст управлінської діяльності керівника – закінчений цикл його управлінських дій, що в сумі складають управлінську діяльність у ВНЗ. Управлінська функція – особливий вплив управлінських дій керівника ВНЗ, спрямована на суб'єкт менеджменту, або особливий дії суб'єкту менеджменту з інформацією. Інформація, яка необхідна для прийняття управлінського рішення є предметом і в той же час продуктом управлінської діяльності керівника ВНЗ. А вже менеджер – це не тільки посада, а і певний рівень професіоналізму в управлінні. Порівнюючи педагогічну працю з іншими видами діяльності, дослідники підкреслюють віддаленість її результату, складність його фіксації та оцінки, що є визначальним для поняття "педагогічний менеджмент" [1]. Н.І. Коломійський вважає, що "менеджмент в освіті (із соціально-психологічної точки зору) – це усвідомлена взаємодія керівника з іншими людьми (підлеглими, партнерами, своїми керівниками, студентами, батьками тощо) яка спрямована на забезпечення їхньої активності та скоординованої участі в досягненні поставленої мети" [3, с.14], що базується на принципах педагогічного менеджменту.

Втілення в життя принципу функціонального підходу в педагогічному менеджменті є умовою постійного його розвитку, вдосконалення управлінської діяльності керівника ВНЗ на основі постійного оновлення, уточнення й конкретизації функцій учасників НВП. Тому, ми вважаємо, що інформатизація управління НВП у ВНЗ неможлива без реалізації принципу функціонального підходу. Принцип комплексності передбачає поєднання цільового, функціонального і лінійного керівництва НВП. Визначення цілей управління навчально-виховним процесом у ВНЗ, не передбачає зупинки на етапі планування діяльності науково-педагогічного колективу, а враховує умови реалізації навчального плану (хто буде реалізовувати, засоби реалізації, доцільність заходів, ефективність тощо). Дослідження дало підстави зробити висновок, що й досі на практиці є факти, складання плану роботи у ВНЗ з точним визначенням позицій. Водночас зміст етапів його реалізації й організаційні питання виконання прийнятих рішень не враховують керівники ВНЗ. Є випадки, коли план розроблено, організовано його виконання, а протягом навчального року контролювати й координувати діяльність виконавців керівник ВНЗ не встигає. У цих випадках керівники ВНЗ не враховують принцип комплексності педагогічного менеджменту, що призводить до зниження ефективності управління НВП.

Сучасний етап розвитку суспільства обумовлює широке впровадження інформаційних технологій управління в освітню галузь, що, у свою чергу, зумовлює дослідження розвитку інформаційних процесів та інформаційних технологій управління у системі освіти. У середині XX ст. у світі склалася ситуація, що дала новий поштовх для розвитку інформаційних технологій управління. Видатний учений В. Буш привернув увагу громадськості до проблем "зростаючого обсягу наукових досліджень" [2, с.13]. Він наголосив на тому, що саме науковому працівнику "приголомшують відкриття та висновки, зроблені тисячами інших фахівців і які з'являються з такою швидкістю, що їх неможливо ні усвідомити, ні тим більше запам'ятати" [2, с.17]. В. Буш дійшов висновку, що мова "іде не просто про нагромадження великого обсягу даних дослідницьких праць, а про значно серйознішу проблему, що стосується процесу використання нагромаджених знань" [2, с.18]. Тенденція, яка була помічена В. Бушем одержала назву "інформаційного вибуху", сенс якого в протиріччі між спроможністю людства продукувати інформацію й можливістю її використувати (споживати). Загальний рівень розвитку країн у другій половині XX ст. почали визначати кількістю інформації, що вони здатні сприймати, передавати, обробляти та відтворювати. Постала нагальна проблема підвищення швидкості пошуку, обробки й зберігання інформації.

Традиційними на той час засобами це питання неможливо було розв'язати, оскільки суто фізичні й фізіологічні можливості людини не спроможні

впоратися з великим обсягом і потужним потоком інформації. У середині 40-х років XX ст. створюють перші електронно-обчислювальні машини, що взяли на себе такі основні функції, як обрахунок і переробка великих обсягів інформації. З'явилась кібернетика – наука про управління, отримання, передавання й перетворення інформації в складних системах, що здійснило переворот у відношенні до поняття "інформація". Праці Н. Вінера, К. Шеннона, започаткували етап розвитку інформаційних технологій. Сенс його у визнанні людством пріоритетного значення для суспільства саме інформації поряд із матеріально-енергетичними цінностями. Розвиток інформаційних технологій (ІТ) визначає певний рівень розвитку держави, а послідання теорій управління, комунікації й обчислювальної техніки спроможні забезпечити розробку раціональної структури і функціонування соціальних систем, до яких відносять як систему освіти загалом, так і окремі її ланки.

Нами в дослідженні введено дефініцію "інформаційна технологія управління навчально-виховним процесом", котру визначено як сукупність інформаційних процесів, апаратних і програмних засобів, а також методів, що забезпечують у середовищі закладу освіти інформаційні потреби суб'єктів управління з метою прийняття раціональних управлінських рішень.

Інформація не існує сама по собі, вона є необхідним і достатнім атрибутом інформаційних процесів, що відбуваються в будь-яких інформаційних системах. Інформація – це нічим не замінний ресурс людства, єдиний ресурс, обсяг якого людство не зменшує під час його використання. У дослідженні інформаційний процес ми розглядаємо як сукупність послідовних дій (операцій), що відбуваються над інформацією з метою отримання попередньо визначеного результату. Різновидами інформаційних процесів у закладі освіти є: НВП; процес прийняття управлінського рішення керівником або іншими суб'єктами НВП; будь-який процес спілкування в колективі та ін. Інформаційні процеси соціального і соціотехнічного середовища суттєво відрізняють від інформаційних процесів, що існують в техногенному середовищі. Інформація як основна складова (сировина) інформаційних процесів існує в інформаційних системах будь-якого типу в суспільстві у вигляді текстів, під час створення яких використовують одну з мов кодування інформації.

Будь-який текст, що фіксує інформацію, характеризують з точки зору семантики, синтаксису та прагматики. Інформаційні процеси пов'язані зі зміною інформації в часі й просторі, яка за своєю суттю є зміною одного з трьох компонентів, що характеризують інформацію: семантичного компоненту, що характеризує зміст інформації; синтаксичного компоненту, котрий характеризує структуру (форму) і прагматичного компоненту, що характеризує оцінку сприймання інформації. Використання в ролі засобу обробки інформації комп'ютера, супроводжується зміною синтаксичного компоненту інформації. Методи перетворення семантичного й прагматичного компонентів інформації виходять за межі використання комп'ютерів.

Питання наукової обґрунтованості організаційної й змістової частини інформаційних процесів у ВНЗ до цього часу, не зважаючи на цілий ряд публікацій у педагогічній пресі, ще не розроблено в повному обсязі і, як показує проведений нами аналіз роботи низки ВНЗ, вимагає уточнення з позицій раціональності й актуалізації реалізації основних видів управлінської діяльності керівника ВНЗ в сучасних умовах розвитку суспільства. У процесі дослідження нами виявлено, що однією з головних причин низької ефективності управлінської діяльності керівника ВНЗ, як інформаційного процесу, є формальна реалізація системного підходу до його проектування: заміна його (у цілому або частково) набором управлінських рішень формального характеру, заміна організаційної структури управління НВП комплексом підпорядкованих абстрактних і надуманих форм або структур без урахування вимог сучасного етапу розвитку суспільства. Усе це призводить до протиріч між суб'єктами управління, унаслідок чого з'являється жорсткий розподіл суб'єктів взаємодії на суб'єкт та об'єкт. Виникає дисонанс між метою, способами й змістом управлінської діяльності керівника ВНЗ, що у свою чергу призводить до невідповідності поставленої мети отриманому результату.

Формалізм в управлінській діяльності керівника ВНЗ є результатом низької компетенції й фахової майстерності або небажанням розуміти необхідність упровадження прогресивних педагогічних технологій, і, зокрема, інформаційної технології управління НВП, що спрямована на підвищення ефективності навчально-виховного процесу у ВНЗ і відповідає поступовому розвитку суспільства. З боку керівника ВНЗ, формалізм зумовлено наявністю формального характеру аналізу й оцінки ефективності навчально-виховної діяльності педагога.

Аналіз фактичної ефективності навчально-виховної діяльності всіх учасників НВП піднімають аналізом зовнішніх, ефективних дій і форм роботи, що легко спостерігають на практиці: яскраве оформлення планів, графіків, звітів, наявність значної кількості технічних засобів навчання без урахування доцільності їх використання. Формалізм в управлінні навчально-виховним процесом у ВНЗ (плануванні, організації й контролі) спостерігають на всіх рівнях взаємодії суб'єктів управління: керівник ВНЗ – декан; декан – завідувач кафедри; завідувач кафедри – викладач; викладач – студент. Проблема формалізму в освітній галузі виникла не сьогодні. Уся історія становлення сучасного ВНЗ, і зокрема управління навчально-виховним процесом – це історія боротьби з рутинною, застарілими формами й методами, небажання впроваджувати нові прогресивні освітні технології й використовувати нові технічні засоби навчання й управління ними.

Прояви формалізму в управлінні НВП різноманітні: чисельність планів, перевантаженість планів-заходів, шаблонні характеристики в планах виховної роботи – усе це формалізм. Нерелевантність і формальність у постановці мети модернізації управління – приклад такого формалізму. Вивчення проблеми, з точки зору системного підходу, показало, що формальне відношення до організації НВП й управління ним виявляють у двох видах: у формі суб'єктивного досвіду та відношення до зазначених дій. Проведений нами аналіз управління навчально-виховним процесом у ВНЗ свідчить, що ці види формалізму зустрічаються під час реалізації всіх управлінських функцій: плануванні, організації та контролі тощо. Загалом формалізм в управлінні НВП у закладі освіти спостерігають на всіх рівнях взаємодії суб'єктів діяльності, в тому числі й у небажаний використовувати сучасні апаратні і програмні засоби – як інформаційної, технічної й організаційної основи прийняття управлінських рішень.

Основні прояви формалізму в управлінні НВП у ВНЗ, на наш погляд, можна розв'язати підвищенням компетенції й фахової майстерності керівника ВНЗ, як суб'єкта менеджменту, з одночасним формуванням інформаційної культури науково - педагогічного колективу. У дослідженні інформаційна культура керівника закладу освіти ми визначаємо як рівень розвитку інформаційного спілкування, що визначає ступінь досягнення кількісного і якісного обігу інформації у ВНЗ і володіння технологіями обробки й репрезентації інформації, а також характеристика інформаційного навчального середовища закладу, що відображає використання інформаційно-комунікаційних технологій, забезпечує умови прогнозування їх розвитку. Тому, ми вважаємо, що поряд з наявністю апаратних і програмних засобів, умовою інформатизації управління НВП у ВНЗ є відповідний рівень інформаційної культури як керівника ВНЗ, так і науково – педагогічного колективу загалом.

Система освіти сьогодні – це соціальна система, котру складають інститути освіти, процеси освіти і результати освіти. Враховуючи сучасний етап розвитку суспільства, інформатизацію управління НВП у ВНЗ ми розглядаємо як сукупність трьох компонентів: теорії навчання та виховання, сучасних апаратно-програмні засобів педагогічних технологій, інформаційних технологій управління.

У дослідженні педагогічні технології розглядають як частину освітньої системи, що має такі складові: політична система, економічна система, культурні наслідки (традиції) й освітні традиції.

З іншого боку, педагогічна технологія – комплекс, який складають з педагогічної (інформаційної) системи, її організаційної форми, методів організації та контролю НВП, педагогічної техніки.

Використання педагогічних технологій у системі освіти умовно поділяють на окремі етапи впровадження технологій: мовних, досліджуваних, що використовують накопичений досвід; паперових; аудіовізуальних та інформаційних.

Інформатизація управління НВП у ВНЗ – один із шляхів підвищення ефективності прийняття й реалізації управлінських рішень керівника ВНЗ шляхом упровадження ІТ управління, що використовують сучасні апаратні і програмні засоби. У дослідженні навчально-виховний процес розглядається нами як сукупність інформаційних процесів (навчального, пізнавального, самоосвітнього, виховного та ін.), що реалізують у педагогічній системі з метою розв'язання задач управління, навчання й виховання. У результаті взаємодії керівника, науково – педагогічних працівників, студентів і їх батьків відбувається зміна: рівня знань, умінь, розвитку та виховання студентів; фахової майстерності педагога, котрий формує для себе нові задачі й оволодіває новими педагогічними технологіями; змісту, форм та технологій управління в діяльності членів адміністративно-управлінської ланки ВНЗ. З позиції педагогічного менеджменту діяльність керівника ВНЗ будь-якого типу як менеджера навчально-виховного й навчально-пізнавального процесів ми уявляли як безперервну низку вирішення постійних протиріч менеджменту, що, у свою чергу, є актуальною проблемою теорії та практики педагогіки.

Управління НВП реалізує узгодженість дій суб'єктів управління НВП, що забезпечує досягнення раціональними шляхами навчальних цілей. Недооцінка того, що підвищення ефективності НВП пов'язано з упровадженням сучасних управлінських технологій, призведе до неефективного використання сучасних педагогічних технологій. Водночас проведений нами аналіз сучасного стану інформатизації ВНЗ показав, що без розробки організаційної структури системи управління НВП і технологій її впровадження, неможливо прогнозувати позитивні результати інформатизації ВНЗ. Предметом праці керівника ВНЗ як менеджера НВП є діяльність суб'єктів управління НВП, продуктом праці – управлінське рішення (інформація), а знаряддям праці – слово, мова, мовлення.

Результатом праці менеджера навчально-виховного процесу є ступінь навчання, виховання й розвитку суб'єкту менеджменту – студента. З усіх інформаційних процесів, що відбуваються в межах НВП, процес навчання є основним. Такий підхід спонукає викладача відмовитися від використання жорсткого цілеспрямованого управління й формального прогнозування результатів навчально-пізнавальної діяльності студентів.

В дослідженні ми з'ясували, що на сучасному етапі розвитку суспільства, коли апаратні і програмні засоби інформаційних технологій управління широко використовують в усіх галузях діяльності людини, оцінювати фахову майстерність керівника ВНЗ неможливо без урахування вміння використовувати в процесі прийняття й реалізації управлінського рішення технологій обробки інформації та засобів їх реалізації. Практика та досвід соціально-економічної перебудови держави в умовах інформатизації суспільства показує, що є реальна загроза зовнішньої, формальної модернізації управління НВП у ВНЗ – без упровадження інформаційних технологій управління НВП. Консолідує роль у впровадженні інформаційних технологій управління НВП відіграє управлінська діяльність керівника ВНЗ, що визначає інші види діяльності через реалізацію ключової функції – цілепокладання. Тільки в межах раціонально

розробленої організаційної структури системи управління НВП у ВНЗ й аналізу результату діяльності керівника можна отримати більш суттєві позитивні результати впровадження педагогічних технологій, у тому числі й інформаційних технологій управління.

Таким чином досліджуючи теоретично-прикладні аспекти інформатизації управління НВП у ВНЗ, ми дійшли висновку, що інформатизація ВНЗ, і зокрема, інформатизація управління НВП у ВНЗ можлива тільки в умовах органічного взаємозв'язку управлінської діяльності керівника (яка задає цілі, зміст і характер управлінських дій), власне педагогічної діяльності науково-педагогічних працівників та діяльності студентів, що полягає в засвоєнні результатів педагогічної праці – якісній обробці великих обсягів інформації. Водночас навчально-виховний процес у закладі освіти ми розглядаємо як інформаційний процес, що реалізують у соціально організованих колективах і групах (класах). У процесі дослідження, в рамках розвитку теорії й практики педагогічного менеджменту, ми визначили реальні шляхи орієнтації інформаційної системи управління НВП у вищому закладі освіти на кінцеву мету діяльності ВНЗ, що дає змогу створити цілісну систему управління закладом освіти на базі єдності інтересів усіх учасників навчально-виховного процесу. Це означає, що проблеми інформатизації управління НВП у загальноосвітньому навчальному закладі, без визначення теоретичних і методичних основ шляхів впровадження інформаційних технологій управління НВП, урахування прояв елементів формалізму в управлінській діяльності керівника вищого навчального закладу не можуть бути розв'язані.

ЛІТЕРАТУРА

1. *Афанасьев В.Г.* Общество: системность, познание и управление / В.Г. Афанасьев. – М.: Политиздат, 1981. – 432 с.
2. *Глушков В.М.* Бесіди про управління / В.М. Глушков. – К.: Політвидав України, 1973. – 206 с.
3. *Коломінський Н.Л.* Психологія менеджменту в освіті (соціально-психологічний аспект): монографія / Н.Л. Коломінський. – К.: МАУП, 2000. – 284 с.
4. *Пихлак А.* Англо-русский коммерческий словарь / А. Пихлак. – М., 1994. – 986 с.

Подано до редакції 19.05.10

РЕЗЮМЕ

У статті автор висвітлив теоретичні аспекти інформатизації управління навчально-виховним процесом у вищому навчальному закладі. Акцентовано увагу на необхідність підвищення рівня інформатизаційної культури як керівника ВНЗ, так і науково-педагогічного колективу загалом.

Ключові слова: управління, педагогічний менеджмент, інформаційна технологія управління навчально-виховним процесом.

Ю.М. Атаманчук

ТЕОРЕТИЧЕСКИЕ АСПЕКТЫ ИНФОРМАТИЗАЦИИ УПРАВЛЕНИЯ УЧЕБНО-ВОСПИТАТЕЛЬНОМ ПРОЦЕССОМ РЕЗЮМЕ

В статье автор рассмотрел теоретические аспекты информатизации руководства учебно-воспитательным процессом в высшем учебном заведении. Сделано внимание на необходимость повышения уровня информационной культуры, как руководителя ВУЗа, так и научно-педагогический коллектив в целом.

Ключевые слова: руководство, педагогический менеджмент, информационная технология руководства учебно-воспитательным процессом.

J.M. Atamanchuk

THEORETICAL ASPECTS OF INFORMATIZATION OF ADMINISTRATING EDUCATIONAL PROCESS SUMMARY

The article deals with theoretical aspects of informatization of administrating in higher educational institution. Particular attention is paid to necessity of increasing the level of informatization culture of both university administration and scientific and pedagogical staff.

Keywords: administration, pedagogical management, information technology of administrating educational process.